

מכתב גנוז | ביאליק ביקש ממני לבוא בבוקר לתה. הוא הזקין הרבה

מכתב של עגנון לרעייתו אסתר, המתפרסם כאן לראשונה, ובו מלין הסופר על יחסו הלא הוגן והדו־פרצופי של ביאליק אליו ועל עוד טרדות אנושיות וטכניות המונעות ממנו את השקט הנחוץ לו כדי לכתוב. הביא לדפוס והעיר יוסף סאקס

ש"י עגנון | 11.06.2019 | 14:18

קיץ 1932. הסופר ש"י עגנון, ששנה לפני כן הוציא את המהדורה הראשונה של כל כתביו בארבעה כרכים בהוצאת שוקן בברלין, ממשיך בכתיבת סיפורים חדשים. ב-13 במאי באותה שנה פירסם בעיתון "דבר" מקבץ של חמישה סיפורים תחת הכותרת "ספר המעשים". הסיפורים התמיהו ואפילו זיעזעו את קוראיו ומבקריו של עגנון במודרניזם שלהם. ימים אחדים לאחר הופעת הסיפורים כתבה רעייתו של עגנון אסתר לש"ז שוקן, פטרונו של בעלה, ש"לצערנו תאונת דרכים מנעה [מעגנון למסור לשוקן את סידור החומר לסיפורי החסידים, פרויקט משותף של עגנון והפילוסוף מרטין בובר]... אוטובוס שהיה בנסיעה אחורה הפיל אותו ופגע בשתי רגליו" (איגרות עגנון-שוקן, מכתב 290).

בתקופת ההחלמה מן התאונה נסע עגנון בגפו לכפר מגד (כיום שכונת מגד בפרדס חנה) להינפש בביתה של משפחת ברין, משפחת אחותה של אסתר. עגנון התכתב משם עם אשתו שנשארה בירושלים. התכתבותם של עגנון ואשתו מן השנים 1924-1931 נקבצה לימים בספר "אסתרלין יקירתי". המכתב המתפרסם כאן לראשונה, שאינו מופיע בספר המכתבים, הוא מתחילת יולי 1932. עגנון מספר בו לאסתר על הא ועל דא ועל האורחים הבאים לחלות את פניו בכפר מגד.

המכתב מאוכלס בדמויות מחוג המשפחה לצד אנשי ספרות ואנשי ציבור המתוארים בנימה האירונית-הרכילות העגנונית המוכרת. הדמות הבולטת ביותר במכתב היא חיים נחמן ביאליק. בעת שהייתו בכפר מגד נסע עגנון לתל אביב לעשות שם את השבת של 8-9 ביולי. מטרתו הרשמית היתה להשתתף בישיבה בענייני הוצאת כתבי הסופר ש. בן-ציון שמת בתחילת יוני באותה שנה. שנה או שנתיים קודם לכן נרתם ביאליק לעזור בעריכה של כל כתבי ש. בן-ציון שנועדו להתפרסם בהוצאת שוקן, וגייס לעזרתו את עגנון כדי ליישב את המחלוקות שפרצו בין המחבר והמו"ל שעיכבו את פרסום הספרים. והנה מת ש. בן-ציון בטרם עת וביאליק, שהאשים את עצמו על שלא הצליח להוציא את כתביו של בן-ציון עוד בחייו, כינס ישיבה דחופה בביתו כדי לקדם את פרסומם אחרי מות מחברם. עגנון נענה להזמנתו של ביאליק מפאת הערכתו לש. בן-ציון, שזמן מה עבד עגנון כמזכירו כשעלה עגנון לארץ בימי העלייה השנייה. ש. בן-ציון גם היה המו"ל הראשון של עגנון בארץ עם פרסום סיפורו "עגונות" בכתב העת "העומר". עגנון פגש את ביאליק לראשונה על מרפסת ביתו של בן-ציון בשלהי חודש מארס 1909. ביאליק גילה חיבה לסופר הצעיר שעולם הספרות ניבא לו גדולות, ועגנון מצדו הוקיר את ביאליק. אבל, כפי שמתואר ומתועד בספרו החשוב של חיים באר "גם אהבתם גם שנאתם", קשרי-הקשרים בין שני הסופרים היו שבריריים ולעתים סוערים למדי. "כמו הנדנדה בשירי-הילדים הביאליקאי", ציין באר, "מוסיפה ידידותם לעלות ולרדת לסירוגין".

מתברר שעגנון הגיע לאותה ישיבה למרות המתיחות ששררה בינו לבין ביאליק באותם ימים. סיבת המתיחות היתה כנראה ביקורת שהשמיע ביאליק באוזני מאן דהוא על סיפוריו של עגנון ושנתגלגלה לאוזנו של עגנון הנפגע. יש להניח שמדובר באמירה ביקורתית על אותם סיפורים מ"ספר המעשים"

שהתפרסמו ב"דבר". כך טענו חיים באר, דן לאור וזיוה שמיר (כנגדם טוען איש בית ביאליק שמואל אבנרי שלא היו דברים מעולם ואך אהבה ואחוזה שררו בין שני איתני הספרות). במכתבו לאסתר לא חוסך עגנון את שבטו מביאליק, שדווקא הקפיד להלל ולקלס את "ספר המעשים" באוזני מחברו. אבל נראה שעגנון לא החשיב את השבחים ששמע מפיו של ביאליק כי ידע שהוא "יכול לדבר גם טובות וגם רעות" (כלומר שאין פיו ולבו שווים), ושהוא, עגנון, כלל אינו משוכנע בכנות השבחים שחלק לו ביאליק.

תודות לד"ר יעל בלאו, נכדתם של אסתר וש"י עגנון, שמסרה את המכתב ולהוצאת שוקן על האישור לפרסמו.

יוסף סאקס

בית עגנון

מכתב מש"י לאסתר עגנון

[כפר מגד — סוף חודש סיון תרצ"ב, תחילת יולי 1932]

אסתרליין לא כתבתי לך כל הימים מפני האורחים. פעמיים בשבוע בא פינר לכאן כשהוא בא — באים אצלו מכל הסביבה וכן בני אדם שרוצים לקנות קרקעות והם מסתובבים בכל הבית ועל הרוב הם סועדים עמנו. בשבוע זה היתה גם הגברת שטרנברג כאן ובשבת היתה גם הג' שילר. מטעם זה נשארתי אני בשבת בתל אביב. ישנתי בביתו היפה של פינר. סם שכנגד הבאתי עמי את יעקב רבינוביץ. אבל זה סם קשה, הוא אינו פוסק מלדבר מן הבוקר עד חצי הלילה. מחר הוא נוסע מכאן. בתל אביב התרחצתי בים. ההנאה לא היתה שלימה מחמת שהייתי מוכרח לסעוד אצל ביאליק כמעט כל הסעודות. הוא לא הניח אותי ממש מידי. במוצאי שבת נפרדתי ממנו בשתי שעות אחר חצות לילה. הוא בקש ממני לבוא בבוקר לתה, והייתי מוכרח לומר לו כל מיני תירוצים ובלבד ליפטר מהזמנתו. בעל פה אספר לך מקצת ממה שדיברנו. הוא הזקין ברוחו. הוא סובל הרבה מיחסו של שוקן אליו. יש ביחסו של ה' שוקן לה' ביאליק מעין יחסו של ה' שוקן אלי. ביאליק אינו יכול להשלים עם זה שאינו עונה לו על מכתביו.

אחר הישיבה בנוגע לכתבי בן ציון דברתי עם ה' ביאליק ברורות.

אני: מי הוא שהשוית אותו עמי?

ביאליק: כלום אין מדמים עיני אשה לכוכבים?

אני: ומה פירוש יש לו יתרון על עגנון?

ביאליק: יכולים לומר שיש יתרון לעיני אשה על הכוכבים, שעיני האשה קרובות ויכולים ליהנות מהן.

בכלל אני הייתי שמח כשאומרים על משורר יש בו קצת ביאלקאי.

אני: זוכר אתה שהצטערת שלא הוצאת את כתבי. אמרת אחר מנדלי הייתי צריך להוציא את כתבי

עגנון.

ביאליק: זכור אני.

אני: זכור אתה שאמרת אתה עמוק מנדלי, אתה גדול מנדלי, ההוריצונט שלך גדול משל מנדלי.

ביאליק: כן, כך אמרתי.

הזכרתי לו את הדברים בפני שני בני בן ציון. אחר הסעודה התחיל מפזר לי שבחים על ספר המעשים.

רוב הדברים שכחתי, גם אינם חשובים מפני שהוא יכול לדבר גם טובות וגם רעות לא מתוך

איברציוגונג. הוא דרש ממני שאבוא אצלו בעשר שעות בבוקר, ורק בקושי הסכים שאבוא אצלו אחר

הצהרים בארבע שעות וכך נשארתי עמו לארוחת הערב. ובשבת אכלתי אצלו סעודת היום. ובמוצאי

שבת נתן לי את ספרו החדש פירושו למשניות זרעים עם שיר של הקדשה.

יעקב רבינוביץ סיפר לי שדבריו על הלוי הרגיזו את הסופרים. שטרייט שאל אותנו מה פירוש הדברים,

היאך הוא היה יכול לומר כן. וענה שהמוסף של הדבר וביחוד מאמרו של שטוק הרגיז אותו. גם זה

טעם!

כתבתי לך בזה יותר ממה שחפצתי. ודי!

ועכשיו על ענייני הבית. מרחוק איני יכול לומר לך כלום. רק דבר אחד אני מרגיש שכל הבית הוא שגיאה אחת גדולה וכל התיקונים לא יועילו. אף על פי כן תיקון אחד הייתי דורש — לעשות רשת לדלת המעקה של החדר שלי. ללכת לתל אביב ולראות את לוטה כהן אי אפשר לי. כשאני בא לתל אביב, אם איני מתחבא על שפת הים אין המלטה מפני כל מיני אנשים, וגם אין לי מנוחה. שם מצאתי את הג' דיזנדרוק וילדיה ועוד כמה וכמה גבירות. אי את מתארת לך כמה אני צריך מנוחה. כאן אצל ברין הייתי מרגיש את עצמי כמו בגן עדן אילו הייתי יכול לשבת שבוע יחידי. אני צריך הרבה פנאי בשבילי. אם אני שומע בבוקר קול מן החוץ — כל היום הוא מקופח. בתלפיות אני סובל מזה הרבה, קולותיהם של הערביים ולהבדיל של השכנים והשכנות מקפחים אצלי כל יכולת לעבודה. יכול הייתי לוותר על אוכל טוב, על חברה טובה, על בגדים נאים, על הכל — רק לא על השקט. אני צריך שיהיה שקט סביבי. המחשבה שלי אם היא נפגעת על ידי קולות בני אדם או טרומבילים היא נפזרת, ושוב אינה נתפסת ואני נעשה נרגז כל היום.

בדבר הארונות וכו' נדבר פא"פ. איני רוצה שיהיה לי אחר כך טרוניא על אחרים. מתי אוכל לבוא לתלפיות? אני הייתי מציע לך שתבואי לכאן עם הילדים לשלושה ימים. אין דבר אם הילדים לא ילמדו שני ימים בבית הספר. כדאי היה שתבואו ביום ה' בבוקר ותחזרו לתלפיות ביום א' אחר הצהריים. אני חושב שלא תסבלי פה מן הילדים כלום. יש כאן מקום ומרחב. ההצעה הזאת אני מציע לך אחר שחשבתי עליה מכל צד. אינך צריכה לסחוב אתך שום מטלטלין — כאן תמצאי כל מה שתאווה נפשך. אפשר למצוא גם ספר ערבי, אם אינך יכולה לחיות בלי זה שני ימים. את השולחן אל תמכרי! אגב גם אצל ברין וגם אצל פינר בעיקר אצל פינר יש שולחן הגון, ואני הסופר הצריך שולחן לי אין שולחן הגון.

במוצאי שבת כשהייתי אצל ביאליק בא ה' שלמה הלל"ס עם אשתו הם שמעו שאני בתל אביב וחשבו שגם את בתל אביב ובאו להזמין אותנו לשבת אצלם ימים אחדים. הבטחתי לו שנבוא אצלם פעם ליום אחד. צריכים לקיים את ההבטחה.

* * *

אחוזת מגד הוקמה בשנת 1928 על גבעה ממזרח לחדרה והחליפה לאורך שנות קיומה שמות וייעודים רבים. היא הוקמה על ידי ד"ר זאב וולף ברין, גיסה של אסתר עגנון. את השם "מגד" הציע עגנון. ב-1939 התמזג היישוב עם פרדס חנה ומאז הוא נקרא שכונת מגד. ד"ר לודוויג פינר (1890-1979) עלה לארץ ב-1921 כמומחה לענייני חקלאות. מ-1931 היה פעיל בהתיישבות מטעם הסוכנות. פרידה שטרנברג, אחותו של לודוויג פינר, היתה אשתו של המלחין אריך ולטר שטרנברג. יעקב רבינוביץ (1875-1948), היה סופר ופובליציסט, עלה לארץ ב-1910. בתחילת המאה העשרים היה יד ימינו של אוסישקין בוועד האודיסאי. כל כתבי מנדלי מוכר ספרים, 3 כרכים (אודסה: ועד היובל, תרס"ט-תרע"ב [1912-1909]). כרך ג' יצא עם מאמרו של ביאליק שבו הוא מכנה את מנדלי "יוצר הנוסח".

הוריצונט — אופק.

בני ש. בן-ציון שנכחו בישיבה היו האמן והסופר נחום גוטמן (1898-1980) ואחד מאחיו. איברצויגונג — שכנוע.

שלום שטרייט (1888-1976) היה מבקר ספרות, עלה ב-1908.

דב סדן-שטוק (89-1902), סופר וחוקר, עלה לארץ ב-1925.

בקיץ 1932, שנה אחרי שנכנסה משפחת עגנון לביתה החדש בשכונת תלפיות, עבר הבית שיפוצים שמנעו מעגנון לעבוד בשקט. זו אחת הסיבות לנסיעתו לכפר מגד ולכך שהשאיר את אשתו בירושלים כדי לפקח על העבודה.

שרלוטה (לוטה) כהן (1893-1983) היתה אדריכלית.
אשתו של ד"ר צבי דיזנדרוק היתה מרצה לפילוסופיה באוניברסיטה העברית.
שלמה הלליס (1873-1953) היה סופר עברי לילדים ומבוגרים, עורך ומחזאי, מחנך ומנהל בתי ספר.
עלה ב-1925. בעת הפגישה עם עגנון היה מורה במקווה ישראל. שנה לאחר מותו של ח"נ ביאליק,
התמנה להיות מנהלו הראשון של בית ביאליק.
